

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 102 1981

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00567-6 (häftad)

ISBN 91-22-00569-2 (inbunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1982

Tyngdpunkten i Wretös framställning ligger i analysen av de viktigare verken. Kapitlet om Runeberg som lyriker ger god vägledning, och man tycker att den anglosaxiske läsaren borde få lust att gå vidare i läsningen av Runebergs dikter efter att ha läst dessa stimulerande sidor. I genomgången av de episka dikterna, från »The Moose Hunters» till »King Fjalar» utreds sakligt och nyanserat dikternas genrehistoriska, stilistiska och idémässiga betydelse.

Inställningen till Fänrik Ståls sägner har växlat mellan avsky och hänförelse. Trots alla angrepp har sägnerna visat sig tillhöra det som är verkligt slitstarkt i diktarens produktion. Wretö försöker visa vad det är som har gjort dessa dikter älskade. De gestaltade, med en konstnärlig effektivitet som är unik, de nationella ideal och myter som svarade mot djupa behov inom den kämpande nationalstaten. Wretö visar också hur sägnernas betydelse växt under tider av förtryck och krig; ett sent och oväntat exempel är Sara Lidmans jämförelse mellan vietnamesiska motståndsdikter och sådana dikter som Sven Duva och Lotta Svärd.

Det är naturligtvis svårt att i en allmänt hållen presentation som denna reda ut Runebergs funktion i den nationella rörelsen. När man läser Wretös framställning får man intrycket att Runeberg i hela sitt författarskap opponerade mot den ryska statsmakten. Man bör emellertid komma ihåg att den nationella väckelsen i storfurstendömet Finland hade ett starkt ryskt stöd; det gällde att befria Finland från det gamla beroendet av Sverige. Till underlåtenhetssynderna bör man väl också räkna att Wretö helt förbigår Väinö Linnas angrepp på krigsförhållandet och den i hans ögon antidemokratiska hållningen i sägnerna.

Wretö talar om en renässans inom Runebergsforskningen och menar att synen på Runebergs diktning genomgått stora förändringar under de senaste decennierna. Denna monografi innebär inte någon omvärdering, något som man inte heller bör vänta sig i ett sammanhang som detta. En jämförelse med den senaste fristående monografien, Gunnar Castréns 30 år gamla bok i Natur & Kulturs serie Svenska författare, säger kanske ändå något om den perspektivförskjutning som ägt rum. Castrén är framför allt intresserad av människan bakom diktarrollen, den personliga grunden. Som en röd tråd löper i Castréns skrift berättelsen om kvinnorna och kriserna i Runebergs liv. I dikten »Fåfång önskan» är det, enligt Castrén, känslorna för Emilie Björkstén och den olösliga konflikt som skalden befann sig i som kommer till uttryck. I Wretös version blir samma dikt uttryck för en krisstämning av mera allmänt slag. Den engelskspråkiga publiken får överhuvudtaget inte möta några flammor i Runebergs liv, med undantag för Fredrika, »the selfsacrificing and forebearing». Kärleksdiktningen blir därmed resultatet av en genial konstnärs inlevelseförmåga snarare än uttryck för hjärtats oro och livsavgörande upplevelser.

Kjell-Arne Brändström

Lars O. Lundgren: *Den svenske Sokrates. Sokratesbilden från Rydelius till Gyllensten*. Svenska Humanistiska Förbundet 92, 1980.

I sin doktorsavhandling från 1978, *Sokratesbilden. Från Aristofanes till Nietzsche*, studerade Lars O. Lundgren

med skiftande grad av närgångenhet ett antal texter ur västerländsk litteratur som behandlar eller »använder sig av» Sokrates. Ur ett överrikt material hade författaren valt en rad skönlitterära och vetenskapliga framställningar för att belysa skilda epokers attityder till Sokrates som person och tänkare. Klokkt nog lämnades den svenska litteraturen åsido; den skulle, skrev författaren i sitt förord, »ha lockat till en specialstudie som alltför mycket hade gått utanför ram och omfång». Det är glädjande att en sådan specialstudie nu har sett dagen, inom sin egen ram och med i det närmaste samma omfång som avhandlingen.

Författaren har inte funnit anledning att skifta grepp om ämnet. Det innebär att han i stort sett kronologiskt följer vad han kallar Sokratesstemats behandling i såväl den sköna som den lärda litteraturen utan att ge företräde åt något speciellt motiv. Metoden kan innebära dispositionsproblem, som författaren har löst genom att sovra hårt bland texterna och ge generöst utrymme åt vissa representativa författarskap eller enstaka skrifter. I allmänhet har han härigenom lyckats undgå en alltför katalogmässig uppräknings.

Av bokens sex kapitel är det första ägnat 1700-talet och det tidiga 1800-talet. Andra kapitlet koncentreras kring två lärda arbeten från 1840-talet, W. F. Palmblads *Sokrates och hans anklagare* och Sigurd Ribbings *Om Sokrates*, medan det tredje, »Den liberala Sokrates», i första hand belyser Fredrika Bremers inställning till Sokratesgestalten men också uppmärksammar Viktor Rydberg och den numera alldeles ökande rydbergianen Axel Krook. Fjärde kapitlet tar upp några populärvetenskapliga Sokratesstudier från senare hälften av 1800-talet; att Pontus Wikner här förs till samma kategori som studentspexet kan möjligen förvåna någon, men det eventuellt stötande i sammanställningen mildras av författarens oföränderligt höviska ton. Ett kapitel om Strindberg och Sokrates bildar övergång till 1900-talsavsnittet, bokens längsta.

Lundgrens styrka ligger i den tålmodiga och varsamma granskningen av enskilda texter och författarskap, inte i den breda översikten. Minst tillfredsställande i *Den svenske Sokrates* är det inledande 1700-talskapitlet, som närmast får betecknas som en kronologiskt ordnad excerptsamling – synd på det mest »sokratiska» av alla århundraden! När författaren i det följande kapitlet utan många sidoblickar fördjupar sig i Palmblads och Ribbings arbeten får hans framställning däremot både tyngd och auktoritet. Det värdefullaste avsnittet i boken är nog ändå den utförliga granskningen av Fredrika Bremers uttalanden om Sokrates. I sina försök att komma åt det centralt kristna i kristendomen återvänder hon om och om igen till jämförelsen mellan Sokrates och Kristus och för därmed vidare en diskussion som pågått i halvtannat årtusende. Mindre lyckosam har författaren varit när det gäller Strindberg, helt enkelt beroende på att titanen aldrig tycks ha varit påfallande intresserad av Sokrates. Nittonhundratalskapitlet, slutligen, har delats i två avsnitt, ett om den lärda litteraturen och ett om skönlitteraturen. Kapitlet har den försiktiga underrubriken »Anteckningar» och presenteras inledningsvis som »ett preliminärt försök att belysa Sokrates' roll i svenskt 1900-tal». Som sådant har det utfallit mycket väl. Författarens beläsenhet och säkra överblick är imponerande, och hans djupa förtrogenhet med Sokratestraditionen blir här en ovanskelig och skickligt utnyttjad tillgång.

Den svenske Sokrates är en något ojämn bok, till stor del beroende på att materialet i sig självt är av så växlande kvalitet och betydelse. I vissa fall kunde man också ha önskat en större skärpa i författarens formuleringar av slutsatser och resultat. Han säger i sitt förord att han velat undersöka »sokratesgestaltens funktion och roll under skilda perioder liksom det personligt idémässiga bruk som författarna gjort av honom». Men alltför ofta får läsaren nöja sig med sparsamt kommenterade textreferat. Möjliga följer dessa på ett subtilt sätt både problemen och deras lösningar; kanske vill Lundgren som en sant sokratiske maieutiker tvinga läsaren att tänka själv? – I sina bästa avsnitt är Lundgrens bok dock en stimulerande och berikande läsning, och som helhet får den betecknas som ett värdefullt tillskott till vår idéhistoriska litteratur.

Torkel Stålmärck

Rosemary Ashton: *The German Idea. Four English Writers and the Reception of German Thought 1800–1860*. Cambridge University Press 1980.

»Jag önskar att jag förstod Kants filosofi. Är den ett kapitel i den mänskliga dårskapens historia eller det mest lysande kapitlet i den mänskliga vishetens? Eller en blandning av bådadera?» Så suckade Carlyle i en av sina notisböcker. Samme Carlyle frågade sin läsare i *Sartor Resartus* om det funnes »ädlare arbete än detta att plantera om utländskt tänkande i ofruktbar inhemsk jord» – därmed syftande på den gärning som han då redan ägnat några år åt, nämligen att introducera tysk diktning och tänkande i en trögbedd engelsk miljö.

Ett tjugotal år tidigare, 1816, hade Coleridge, driven av en liknande ambition, skrivit till sin förläggare: »Mitt syfte är att avlägsna det moln av okunnighet och fördom som i skamligt övermått lägrat sig över den lärda publikens sinnen, då det gäller tysk litteratur.» Det fanns fog för hans yttrande, även om just då en markant omsvängning höll på att inträffa. Det är belysande att *Edinburgh Review*, som startats 1802, under den första tioårsperioden av sin tillvaro innehöll en enda artikel om tysk litteratur: Francis Jeffrey, den mest inflytelserike redaktören och en tvärsäker herre med starka fördomar mot allsköns ny litteratur, inklusive de inhemska romantikerna, intog en allmänt skeptisk och förlöjligande hållning till det tyska och förhöll sig avvisande då Carlyle gjorde sina första bemödanden som introduktör.

Under 1790-talet hade tysk Sturm und Drang, speciellt *Die Räuber* och Kotzebues pjäser, väckt anklag i England. Walter Scott gjorde en amatörmässig översättning av Goethes *Götz*, Coleridge en initierad av Schillers *Wallenstein* år 1800 – samma år som andra upplagan av hans och Wordsworths *Lyrical Ballads* utkom, med Wordsworths berömda företal, som bland annat uttryckte miss-hag med tyska sensationspjäser på modet.

Detta intresse i franska revolutionens kölvatten svalnade snabbt. Under det nya seklets första årtionde stämplades tysk litteratur, då den alls observerades, som antingen absurd eller omoralisk; den sistnämnda domen gällde till exempel Goethes *Stella*.

En första vändpunkt kom vid Napoleonkrigens slut. Crabb Robinson, en i och för sig tämligen obetydlig figur i Lakistkretsen, men duktig i tyska och med kändedom om

landet, var Madame de Staëls juridiska ombud då De l'Allemagne översattes till engelska 1813. Både han och Thomas de Quincey intresserade sig för tysk litteratur, fastän i de Quinceys fall på ett nyckfullt personligt sätt: han gillade Lessing och Jean Paul, avskydde däremot Goethe och förstod sig – i likhet med många andra – inte på Kant. 1815 översattes A. W. Schlegels *Über dramatische Kunst und Litteratur*, och Schlegel vann gillande på grund av sin uppskattning av Shakespeare. Walter Scotts svärson Lockhart tog sig an en översättning av F. Schlegels *Geschichte der alten und neuen Literatur* och visade sitt intresse för tysk litteratur som redaktör för *Edinburghs Reviews* konkurrent i London, *The Quarterly Review*.

1817 utgav Coleridge sin *Biographia Literaria*, som ju till stor del utgjorde en introduktion av Kant och Schelling, och på Coleridges säregna vis: utan att blinka framställde han en del tankar övertagna från dessa två och från A. W. Schlegel som sina egna, med små mångtydiga brasklappar här och där. Dessutom presenterade han på en del ställen idéer som kantianska, vilka i själva verket undergått en viss förvandling genom honom själv. Allt detta hindrar inte att han utförde en betydande gärning som introduktör.

I ännu högre grad gäller detta om Thomas Carlyle, och inte minst såtillvida att hans entusiasm var smittosam, som i nästan allting han skrev. Carlyle hade börjat lära sig tyska i Edinburgh under 1820-talets första år. I motsats till Coleridge kom han däremot att besöka landet först ganska sent i livet, och då i samband med förberedelserna för sitt omfattande arbete om Fredrik den store. Redan 1827 var han färdig att i *Edinburgh Review* publicera artikeln »On the State of German Literature», där han bland annat slog ett slag för tysk kritik som överlägsen allt som presterades i England. Han vände sig mot den utbredda uppfattningen att tyskarna representerade dålig smak och i filosofin ogenomtränglig och osund mysticism – symptomatiskt är det uttalande som James Mill påstås ha fällt: »Poor Kant. I see what he would be at.»

För Carlyle blev Goethe läromästaren: »Close thy Byron, open the Goethe» var hans råd till läsaren av *Sartor Resartus*. Han översatte tidigt *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, han fick tillfälle att korrespondera med den beundrade, och han tog till sig sådana delar av Goethes livsyn som passade hans eget stränga jag, speciellt tron på det oförtröttliga bemödandet – för livsnjutningens och det breda självförverkligandets Goethe hade han näppeligen sinne, och säkerligen inte för den lyriska poesin; poesi låg på det hela taget inte till för Carlyle.

Det är också karakteristiskt att han med sitt kalvinistiska arv hyste en del moraliska betänkligheter, vari för övrigt många mindre puritanskt uppfostrade engelsmän instämde: han strök vissa partier i översättningen av *Wilhelm Meister*, och *Faust* var också ett ömtåligt kapitel för honom sedd som helhet. Coleridge hade avstått från att översätta dramat och påstod i ett brev från 1833 – då emellertid hans själsförmögenheter inte längre var som tidigare – att han funnit mycket i det »vulgärt, osedligt och hädiskt». Intill 1840 hade det faktiskt kommit inte mindre än åtta engelska översättningar – men med Vorspiel im Himmel och i vissa fall även annat strukna som anstötliga – typiskt nog var den radikale Shelley den förste som överflyttade Vorspiel och även Walpurgisnacht. Byron yttrade med karakteristiskt förutseende att sådana partier